

Politiikka-lehti julkaisee tässä numerossa poikkeuksellisesti kaksi pääkirjoitusta. Tämä johtuu tarpeesta kommentoida valtioneuvoston joulukuussa 2007 hyväksymää koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmaa, joka vähentäisi voimakkaasti valtio-opin, kansainvälisen politiikan ja poliittisen historian koulutusmääriä kaudella 2007–2012.

Vähentääkö uusi tiedepolitiikka yleissivistävää yliopistokoulutusta?

Korkeakoulujen yhdistämis- ja yhteistyöhankkeet sekä innovaatioyliopiston perustaminen ovat hallinneet suomalaista tiedepoliittista keskustelua viime kuukaudet. Yksiköiden vähentämisen lisäksi valtioneuvoston joulukuussa hyväksymä kehittämissuunnitelma *Koulutus ja tutkimus 2007–2012* (OPM 5.12.2007) sisältää esityksiä, jotka toteutuessaan vaikuttaisivat voimakkaasti joidenkin opintoalojen koulutusmääriin. Suunnitelma vaikuttaisi myös yliopistokoulutuksen yleiseen suuntaamiseen tavalla, joka heikentäisi erityisesti yleissivistävien alojen asemaa. Asia on toistaiseksi jäänyt ilman julkista huomiota, mutta sen seuraukset näkyvät lähivuosina.

Esimerkiksi valtio-oppi ja kansainväliset suhteet sijoittuvat käytetyssä luokittelussa yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon koulutusosalalle, jonka koulutustarpeen arvioidaan supistuvan ikäluokkien pienemisen ja työvoiman kysynnän muutosten johdosta hieman yli neljä prosenttia. Näin esitettynä muutos vaikuttaa hyvin maltilliselta.

Aiemmista kehittämissuunnitelmista poiketen vuosille 2007–2012 esitetään tarkkoja lukumääräisiä arvioita myös koulutusaloja suppeampien opintoalojen koulutustarpeesta. Sellainen on esimerkiksi valtio-opista, kansainvälisistä suhteista ja poliittisesta historiasta muodostuva ”politiikkatieteet”.

Nimenomaan opintoalojen väliset erot ovat kehittämissuunnitelmassa suuria. Esimerkiksi politiikkatieteissä esitetään, että 330 yliopistoaloituspaikasta (v. 2006) jäisi jäljelle 200 paikkaa (v. 2012). Reilun 39 prosentin vähennys ylittäisi lähes kymmenkertaisesti yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon koulutusosalalle arvioidun keskimääräisen vähennystarpeen. Saman koulutusalan opintoaloista esimerkiksi sosiaalitieteille ja oikeustieteelle kaavaillaan kummallekin yli 19 prosentin lisäystä aloituspaikkoihin.

Politiikkatieteiden 130 paikan vähennys on enemmän kuin valtio-opin ja kansainvälisen politiikan vuosittaiset sisäännotot kolmessa suurimmassa yksikössä eli Helsingin, Tampereen ja Jyväskylän yliopistoissa yhteensä. Suunnitelman mukaan politiikkatieteet supistuisivat toiseksi eniten kaikista yliopistojen opintoaloista. Sitä enemmän, 51 prosenttia, vähennettäisiin kulttuurin- ja taiteentutkimuksesta, jossa 341 aloituspaikasta jäljelle jäisi vain 170.

Onko muutos vain pahasta?

Opiskelijamäärien vähentämisestä seuraisi ainakin lyhyellä aikavälillä myös hyviä asioita. Opettajille jäisi enemmän aikaa tutkimiseen, ja opiskelijat saisivat nauttia pienemmistä ryhmistä. Paljon puhuttu opettaja–opiskelija-suhde paranisi.

Opetusministeriön käyttämän väestö- ja työvoimaennusteisiin perustuvan koulutustarvearvioinnin pääasiallinen tarkoitus ei kuitenkaan ole varmistaa opettajien tutkimusedellytyksiä tai edes parantaa opettaja–opiskelija-suhdetta, vaan kohdentaa olemassaolevia voimavaroja sinne, missä niiden uskotaan tuottavan kokonaistaloudellisesti parhaiten, ja vetää niitä pois sieltä, missä ne tuottavat heikommin.

Kehittämissuunnitelma on ohjausasiakirja, johon opetusministeriö vetoaa neuvotellessaan yliopistojen kanssa. Alan määrittelystä supistuvaksi voi olla monenlaisia seurauksia. Alan laitosten ja tutkijoiden voi olla tavallista vaikeampaa perustella hankkeitaan. Yliopistoilla voi olla intressi siirtää resursseja pienenevästä oppiaineesta strategisille kasvualueille. Laitosten voi olla entistä vaikeampaa saada lupia avautuvien virkojen täyttämiseen, ja erityisesti nuorten tutkijoiden ja opettajien työllistymismahdollisuudet voivat heikentyä. Hyvin paljon tietysti riippuu yliopistojen omista ratkaisuista – ja siitä, millä tarmolla ministeriö paneutuu suunnitelmansa eri osien toteuttamiseen.

Muutoksen vaikutusten arviointia vaikeuttaa se, ettei ole olemassa varmaa tietoa siitä, miten aloituspaikkamäärät tulevaisuudessa vaikuttavat yliopistojen ja oppiaineiden saamaan rahoitukseen. Koulutusmääräarvioitkaan eivät liene täysin kiveen hakattuja, sillä valmisteluasiakirjoissa on korostettu opintoalakohtaisten tietojen alustavaa luonnetta ja lisätietojen tarvetta. Lukuja on myös korjattu prosessin kuluessa.

Numerot monitulkintaisia

Koulutustarvearvion keskeisiä perusteita ovat väestötilastot sekä entisen työministeriön laatimat ennusteet uuden työvoiman kysynnästä ja poistumasta eri ammattiryhmissä. Poliittikatieteiden osalta julkiset valmisteluaineistot eivät kuitenkaan avaa vähennysten perusteita, vaan esitetyt lukemat näyttäisivät perustelevan jopa kasvavan koulutustarpeen.

Myöskään oppiaineissa ja tiedekunnissa yleisesti vallitsevan käsityksen mukaan alalla ei ole työllistymisongelmaa. Näin on ainakin verrattaessa sitä sellaisiin aloihin kuin hallintotieteet, joka on oma opintoalansa (vähennystä aloituspaikoissa vain 15 %), tai sosiologia, yhteiskuntapolitiikka, sosiaalipolitiikka ja sosiaaliantropologia, jotka kuuluvat kasvavaan (19 %) sosiaalitieteiden opintoalaan.

Miksi politiikan tutkimukseen perustuvaa asiantuntijätietoa tarvitaan ministeriön mielestä tulevaisuudessa nykyistä vähemmän?¹ Tällä hetkellä näyttää siltä, että politiikkatieteiden suhteellisesti heikko asema ei riipu vain alaan laskettavien oppiaineiden omista saavutuksista.

Joulukuun kehittämissuunnitelmaa edeltänyt valmisteluraportti *Koulutus ja tutkimus 2007–2012* (OPM 23.4.2007) sisälsi taulukon, joka kuvasi kymmenen eniten työllistävää ammattiryhmää kaikilta koulutusaloilta vuosina 2005–2020. Siinä mainittiin kolme politiikkatieteiden kannalta hyvin keskeistä ammattiryhmää. Opetushallitukselta saadun tiedon mukaan peräti 85 prosenttia alalta valmistuvista ihmisistä työskentelee ammattiryhmissä, joissa on kasvava työvoiman tarve.

Eläkkeelle siirtyminen politiikkatieteellisten tutkintojen kannalta tärkeissä ammattiryhmissä on samojen aineistojen perusteella keskimääräistä suurempaa. Valmisteluraportti totesi, että yhteiskunnan monikulttuurisuuden vahvistumisen, rekrytointiprosessien yleistyvän ulkoistamisen ja yritysten yhteiskuntasuhteiden kehittämisen ennustetaan vastedes synnyttävän uusia asiantuntijatyötehtäviä.

¹ Opetushallituksen Ilpo Hanhijoki ansaitsee suuret kiitokset valmisteluprosessin eri vaiheiden ystävällisestä valottamisesta. Vastuu tämän tekstin sisällöstä ja päätelmistä kuuluu kuitenkin yksin kirjoittajalle.

Silti raportin alustava arvio politiikkatieteiden koulutustarpeesta oli vielä alhaisempi kuin joulukuussa hyväksytyssä kehittämissuunnitelmassa: koulutusta olisi leikattu yli 50 prosenttia niin, että aloituspaikoista olisi jäänyt jäljelle vain 160. Valmisteluaineisto ei myöskään ottanut huomioon esimerkiksi alalta valmistuneiden maisterien laajaa työllistymistä kansainvälisiin tehtäviin Suomen EU-jäsenyyden aikana.

Luokittelu vaikuttaa

Valmisteluprosessista saatujen tietojen mukaan työryhmissä oli päädytty näkemykseen, jonka mukaan alan kannalta keskeisissä yhteiskuntatieteellisen alan ja julkisen hallinnon ammattiryhmissä politiikkatieteellisen koulutuksen saaneiden määrä pysyisi tulevaisuudessa ennallaan. Erityisesti liiketaloudellisen ja hallinnollisen osaamisen suhteellinen kysyntä kuitenkin nousisi. Viestintä- ja tiedotustehtävissä taas politiikkatieteilijöiden määrä hieman vähenisi.

Tämänlaatuiset ennakoidut pienehköt muutokset – yhdyttiinpä niiden perusteluihin tai ei – eivät kuitenkaan selittäne tarvetta vähentää työmarkkinoilla tähän asti kohtuullisen hyvin pärjänneen alan maistereiden koulutusta useilla kymmenillä prosentilla.

Koska valmistelijat ovat luultavasti olleet sidoksissa koko koulutusalan yleiseen, lievästi supistuvaan kehukseen, astunee kuvaan myös nollasummapelin periaate. Kun sosiaalityön ja oikeustieteen koulutusta on päätetty huomattavasti lisätä ja liiketalous pysyy käytännössä ennallaan, syntyy muille aloille vähentämispainetta. Tässä tilanteessa politiikkatieteiden asemaan vaikuttaa opintoalan sijoittuminen kasvavien opintoalojen kanssa samalle koulutusosalalle. Työmarkkinaprofiileiltaan politiikkatieteiden kanssa hyvin samankaltaiset yhteiskuntapolitiikka tai sosiologia taas ovat kasvu-uralla, koska ne kuuluvat sosiaalityön kanssa samaan sosiaalitieteiden opintoalaan.

Yleissivistävien aineiden kohtalo

Linjaus, jonka mukaan julkisen hallinnon ja yhteiskunnallisen alan työpaikoissa tarvittaisiin jatkossa mieluummin erityisesti hallinnollista tai liiketaloudellista kuin valtio-opin, kansainvälisen politiikan tai poliittisen historian asiantuntemusta, herättää kysymyksen koulutuspolitiikan yleisestä suunnasta.

Miten yleissivistävinä pidetyt humanistis-yhteiskunnalliset tieteet, jotka eivät anna poissulkevia ammattipätevyyksiä, pärjäävät uudessa suomalaisessa tiedepolitiikassa? Vastaus kuuluu: huonosti, ainakin jos mittarina pidetään arvioituja koulutustarpeita. Ne puolestaan kertovat jotain alojen arvioidusta kokonaisyhteiskunnallisesta hyödystä.

Politiikkatieteiden tapauksessa huomiota kiinnittää lisäksi se, että kehittämissuunnitelma nostaa näkyvästi esiin ”yhteiskunnan eheyden ja aktiivisen kansalaisuuden” edistämisen. Tämä määrittää kuitenkin vain vapaan sivistystyön tehtäväksi. Linjaus on puutteellinen jättäessään pois yhteiskuntatieteellisen ja erityisesti politiikkatieteellisen yliopisto-opetuksen, jonka rooli kansalaisaktiivien, järjestötyöntekijöiden, toimittajien ja virkamiesten poliittis-yhteiskunnallisen asiantuntemuksen rakentajana on jo pitkään ollut keskeinen.

Opetusministeriön valmisteluasiakirjassa (OPM 23.4.2007) esimerkiksi filosofian aloituspaikkojen arvioitiin vähenevän 98:sta 50:een (laskua 49 %), historian ja arkeologian 340:sta 220:een (35 %), kirjallisuuden 176:sta 110:een (38 %), politiikkatieteiden 330:sta 160:een (52 %) ja kulttuurin- ja taiteidentutkimuksen 341:sta 110:een (68 %). Yhteensä näiden alojen aloituspaikat olisivat vähentyneet peräti 51 prosentilla.

Joulukuun kehittämissuunnitelmassa leikkaukset olivat jonkin verran pienentyneet,

mutta silti ne jäivät muihin aloihin verrattuna hyvin suuriksi. Kun kaikista yliopistoaloituspaikoista ollaan vähentämässä 1259 paikkaa vuoteen 2012 mennessä, jää yllä mainittujen opintoalojen vähennykseksi edelleen yhteensä 415 paikkaa. Se on peräti 33 prosenttia kaikista aloituspaikkojen leikkauksista kaikilla yliopistojen koulutusaloilla, vaikka tarkasteltavilla aloilla oli vain 6 prosenttia kaikista aloituspaikoista vuonna 2006.

Hallinnollinen vai poliittinen kysymys?

Mistä luvut kertovat? Ensinnäkin ne alat, joilta tyypillisesti valmistutaan hyvin moniin erilaisiin ammatteihin, ovat tilastollisten koulutustarpeiden tulkinnan kannalta luultavasti ongelmallisimpia. Vaikka valtio-opin maistereista tulee usein hyviä tiedottajia tai hallinnon ammattilaisia, voi luokittelulogiikan kannalta olla selkeämpää ajatella, että koulutustarpeeseen vastaisi ensi sijassa ”erikoistunut” viestintä- tai johtamistieteilijä.

Toiseksi voidaan mainita se, että kyseiset ammattiryhmät ovat pieniä, eikä niillä ole takanaan vahvoja liittoja. Työmarkkinajärjestöillä on merkittävä rooli työmarkkinoiden tulevaisuuden arvioinnissa, mutta niiden näkökulmat korostavat enemmän juristin, ekonomin, lääkärin, opettajan tai insinöörin kaltaisia ammatteja kuin yleissivistäviä tutkintoja.

Kolmas tulkinta on spekulatiivisin, ja myös epämiellyttävin. Sen mukaan yleissivistävän koulutuksen ”tarpeettomuus” kertoo valtion halukkuudesta investoida vain sellaisiin tutkintoihin, joiden hyödyt on helpointa arvioida rahana – tai hoitotuloksina. Mieleen voi piirtyä kylmäsävyinen visio tulevaisuuden Suomesta, jossa yliopiston sivistystehtävästä on jäljellä vain velvollisuus kouluttaa insinöörejä, juristeja ja ekonomeja eniten voittoja tuottavien toimialojen palvelukseen – sekä lääkäreitä ja sosiaalityöntekijöitä, jotka paikkaavat tehotalouden aiheuttamia kolhuja.

Tehty koulutustarpeen arviointi ei myöskään huomioi alojen tieteellistä tasoa tai opiskelijoiden motivaatiota. Yleissivistävien aineiden kuten filosofian, taidehistorian, valtio-opin tai kirjallisuustieteen aloituspaikoista käydään kovaa kilpailua. Niiden pariin jää paljon omistautuneita, joskin usein pätkätöistä ja heikosta toimeentulosta kärsiviä tutkijoita. Monet alan laitokset ja tutkimusryhmät ovat menestyneet kansainvälisissä arvioinneissa jopa poikkeuksellisen hyvin.

Vaikka uusien aloituspaikkojen määrät eivät olisikaan välittömässä yhteydessä mahdollisuuksiin tehdä tieteellistä tutkimusta, ei rahoittajan voimakkaasti supistuvaksi määrittelämä ala tarjoa tutkimukselle tai tutkijoiden uramahdollisuuksille parhaita edellytyksiä. Suomen yliopistouudistusten esikuviksi nostetut ulkomaiset yliopistot panostavat näkyvästi humanistis-yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen ja opetukseen. Lisäksi ulkomaiset työnantajat usein arvostavat yleissivistäviä tutkintoja enemmän kuin suomalaiset.

Suomen hallituksella ei ole yleissivistävän yliopistokoulutuksen vähentämiseen tähtäävää linjausta. Päinvastoin, sivistys on yksi sen ohjelman keskeisistä arvoista. Vaikka yleissivistävien aineiden koulutusta uhkaavan alasajon syyt olisivat jopa osin tarkoituksettomasti ”laskentateknisiä” tai valmistelukoneiston yhteiskunnalliseen verkottumiseen liittyen ”rakenteellisia”, on kyseessä kuitenkin myös arvovalinta. Yleissivistävän yliopistokoulutuksen erittäin suuri väheneminen suhteessa muihin aloihin on, tai ainakin sen pitäisi olla, myös julkista poliittista keskustelua edellyttävä kysymys.

PETRI KOIKKALAINEN